

A trienti megújulás püspöke a magyar végeken

Véghseő Tamás: »Catholice Reformare« – Ágoston Benkovich O.S.S.P.P.E missionario apostolico, vescovo di Várad (1632–1702) (*Collectanea Vaticana Hungariae II/1*), Gondolat Kiadó, Budapest–Roma, 2007. 430 oldal

Az utóbbi években sajnos kevés tudományos kutatói vállalkozás büszkélkedhet azal, hogy a hazai körülmények ellenére célkitűzéséhez híven folyamatosan újabb műveket tud megjelentetni. Különösen igaz ez olyan kutatási területekre, amelyek nem illeszkednek az elmúlt évtizedek divatos irányzataiba. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Egyháztörténeti Kutatócsoportja által Tusor Péter szerkesztésében megjelenő *Collectanea Vaticana Hungariae* sorozat mégis folyamatos megjelenésnek örvend. 2004-es (újra)alapítása óta már nyolc munka látott napvilágot, melyek közül Véghseő Tamás könyve nemcsak témájában, de színvonalában is méltó darabja Fraknoi Vilmos örökségének. (A Római Magyar Akadémia keretében működő Fraknoi Vilmos Történeti Intézet eleddig sajnos csak e kötet erejéig vett részt a kezdeményezésben.)

Véghseő olasz nyelven írt alapos műve a 17. század második felének Magyarországot mutatja be a trienti megújulás, a katolikus reform egyháztörténeti szempontjából. Ehhez kapcsolódva fontos, alapvető adatokkal szolgál az 1642-ben elinduló magyarországi pálos missziók eddig alig kutatott első évtizedeiről. Ebből következően – és különösen, mert elsősorban külföldi olvasókra számít – a főbb politikai és társadalomtörténeti eseményeket is figyelemmel kell kísérnie. A szerző azonban ahelyett, hogy az olvasót „elvezítene” az egyház, az uralkodó, a magyar főméltóságok, a protestantizmus és a török jelenlét alkotta bonyolult összefüggés-

labirintusban, a történetírás eredeti, kézzelfoghatóbb módszerét választja.

Benkovich Ágoston pálos szerzetes, apostoli misszionárius, váradi püspök életén és az életéhez kapcsolódó eseményeken, személyeken keresztül vizsgálja a kérdéses időszakot. (Elsősorban Vanoviczi Jánost, a pálos missziók 1642-es elindítóját kell még rajta kívül említeni, mint olyan személyiséget, akinek nagyobb terjedelmet szentel a szerző). Benkovichban sikerült olyan személyt találni, akinek életútja magában hordozza mindazokat a jegyeket, amelyek általában jellemzőek a megújuló katolikus egyházra és elsősorban a számos sajátsággal bíró magyarországi katolikus egyházra. Ahogy a kémikusnak elég egyetlen atom vizsgálata, hogy alapigazságokat tudjon megállapítani a vonatkozó elemről (olvadáspont, forráspont stb.), úgy jutunk közelebb a fent vázolt bonyolult történelmi együttállás megértéséhez azáltal, hogy megismerjük Benkovich pályafutásának főbb állomásait.

Ehhez előbb szükséges belátni, hogy Benkovich személye valóban alkalmas erre a szerepre. Ezt igazolandó, a szerző művét a bevezetőtől kezdve öt jól körülhatárolható és ellenőrizhető részre építi fel, amelyek a trienti szellemben megújuló egyház sarokpontjai is. Ezek a következők: a papi nevelés megújítása, a szentségi élet megreformálása, a belső missziók elindítása, a püspöki feladatok szabályozása, valamint az ortodox hívekkel létrehozott unió kérdése. Ez utóbbi pont természetesen ilyen formában nincs megfogalmazva Rómában, mégis a rugalmas, az aktuális problémákra időszerű választ kereső trienti szellem helyi szintű, kelet-felső-magyarországi megfogalmazódásának kell tekinteni.

Benkovich élete és működése mind az öt pontban megfelel az „indikátor” szerepre; 1630-ban vagy egy évvel később Nyitraapá-

tiban születik református nemesi családban. A feltehetőleg Lósy Imre esztergomi érsek keze alatt konvertált ifjú pálos novíciusnak jelentkezik, és nemsokára a római *Collegium Germanico ed Ungarico* diákja lesz. Itáliából hazatérve részt vesz, majd irányítja a pálosok felső-magyarországi misszióit (néhány kivételtől eltekintve ezek főleg az ország keleti részén voltak, például Sátoraljaújhelyen, Terebesen, Sajóládon). 1675-ben a rend magyarországi első emberévé választják, majd 1681-ben, a lipóti abszolutizmus végével az uralkodó kinevezi váradi püspöknek. Amellett, hogy megtestesíti a trienti püspökideált, elsődleges feladata a török megszállás után újjáépíteni az egyházmegyét. A *reconquista* által folyamatosan növekvő területen élő nagyszámú ortodox rutén, illetve román hívő miatt egyik legfontosabb feladatává választja az 1646-os ungvári unió mintájára további görög rítusú hívek visszatérítését Rómához, illetve az unió stabilizálását.

Végheő a jól strukturált, enyhén katolikus irányban elfogult, a 16–17. századi Magyarországot és egyházat általában ismertető bevezető után lépésről lépésre szűkíti a látómezőt Benkovich körül. Először tisztázza a missziók terminológiájának félreérthető pontjait, majd bemutatja a római *Congregazione di Propaganda Fide* térítésben betöltött meghatározó szerepét és működését. (Jó példa a mű olvasmányosságára az itt leírt, missziósokra vonatkozó előírások egynémelyének ismertetése, például: „A missziós olvashatja az »eretnekek« műveit, hogy azokat cáfolni tudja, de nem adhatja őket kölcsön.”) (65. old.) Ezek után a magyarországi missziókra tér, majd az itteni szerzetesrendekre, amelyek között részletesebben ír a pálosokról. A következő fejezet a római papneveléssel, elsősorban a *Collegium Germanico ed Ungarico*-val foglalkozik. Az intézet fontosságát jól mutatja az a – szerző által összeállított – táblázat, amely szerint a 17–18. századi magyar püspökök 43 százaléka tanult fiatalon a kollégiumban.

A fent említett, egyre élesebb látómezőben csak akkor jelenik meg Benkovich, amikor az olvasó már jól eligazodik az őt körülvevő világban. A szerző a korszakhoz viszonyítva gazdag forrásbázisra alapozva mutatja be az ifjút a kollégiumban, akiről tanárai diáktársaihoz képest kivételesen kedvező jellemzést adnak.

Két nagy fejezetet szentel Végheő a pálosok megújulásának, misszióinak, valamint Vanoviczi és Benkovich ezekben a missziókban betöltött szerepének. A megújulás (amelyben még Pázmány Péternek is meghatározó jelentősége volt) jól illusztrálja a trienti folyamatok gyakorlati megvalósítását: „[A rend] profilváltása – a remetei természetű rend missziós munkára tér át – annak a gondolkodásmódbeli váltásnak a jele, amely Rómából indult, és olyan kiváló közvetítőknél köszönhetően, mint Pázmány, a magyar egyházba is beszivárgott.” (162. old.)

Vanoviczi és Benkovich jelentéseinek keresztül itt is számos különböző természetű történelmi adalékkal szolgál Végheő Tamás. Ezek egy része új adat, mint például az, hogy Benkovich 1671-ben teljesen szabad kezet kapott a misszionáriusok kijelölését illetően. Még érdekesebb Vanoviczi Lorántffy Zsuzsanna haláltusájával kapcsolatos élménye, amelyről 1669-es jelentésében ír Rómába. Az adatok másik része ismert ugyan, mégis a két pálos szerzetes személyén keresztül új, személyesebb megvilágításba kerülnek. Említhetjük Báthory Zsófia és I. Rákóczi Ferenc megtérését, Benkovich a lengyel–erdélyi kapcsolatok helyreállítása érdekében 1661-ben és 1663-ban Lengyelországban tett „diplomáciai” útjait vagy Csepelényi György szerzetes mártírhalálát.

Az utolsó fejezet Benkovich váradi püspöki működését mutatja be. Végheő külön hangsúlyt fektet az unió kérdésére. Benkovich megtanul ruténul (!), és sok kortársával ellentétben az ortodoxokat nem veszi egy kalap alá a protestánsokkal. Felismeri, hogy az unió tartóssága nem a latinizációval, ha-

nem épp ellenkezőleg, a keleti rítus megtartásával érhető el.

Ez a fejezet is jól jellemzi Végheő művének kissé szokatlan perspektívájú, de rendkívül hatásos strukturáltságát. Benkovich püspöki kinevezésének tényét ugyanis arra használja a szerző, hogy bemutassa a magyar felsőklérus helyzetének sajátosságait: az uralkodói főkegyúri jogot (amellyel kapcsolatban megemlíti, hogy számos püspök nem kap római megerősítést), a politikában való aktív részvételt, illetve a helyben lakás megoldhatatlanságának problémáját azokon a területeken, ahol az egyházmegye a Török Birodalom fennhatósága alá esik.

A magyarországi katolikus egyház nem mindennapi helyzetére kiváló példaként említi a gallikán tételek 1682-es visszautasítását, amellyel a magyar egyház kiállt Róma mellett (Benkovich jelen volt a kérdéses püspökkari értekezleten). Ez annak fényében különösen érdekes – hangsúlyozza a szerző –, hogy a Szentszék és az uralkodó között fellépő főkegyúri jogról szóló vitákban a magyar püspökök rendre az utóbbi mellé álltak.

A könyv nyelvezete világos, nem anyanyelvűek számára is jól érthető. A lábjegyzetek részletes eligazítást adnak (például az oldalszám mellett feltünteti a szerző, hogy a kérdéses műben hol található a részlet megértéséhez segítséget nyújtó térkép). A főszöveg után hatvanoldalas forrásbázis, valamint a *Collegium Germanico ed Ungarico* később püspöki székig jutó diákjaira vonatkozó nagyobb kiterjedésű táblázatok találhatóak.

A gallikán tételek elítélésének imént említett példája is jól mutatja, hogy Végheő Tamás műve nem csak a szűken vett szakterület iránt érdeklődők figyelmére számíthat, akik szakmailag kifogástalan, hiánypótló művet vesznek a kezükbe. Mellettük azok is nagy haszonnal olvashatják, akik általában jobban szeretnék eligazodni a magyarországi trienti szellemű katolikus reform időszakában, de nyugodtan mondhatjuk: a 17. századi Magyarország történelmében.

ROSONCZY-KOVÁCS MIHÁLY